

Összefoglaló

A római katolikus és görög katolikus egyház kapcsolata 1867 – 1948 között Erdélyben

Kulcsszavak: rítus, rítusvita, rítusváltoztatás, római katolikus rítus, görög katolikus rítus, Római Katolikus Egyház, Kánonjog, román, székely, Erdély, *Orientalium ecclesiarum*, részegyház (*Ecclesia particularis*), nemzeti egyház, egyesülés, Gyulafehérvári egyházmegye, Gyulafehérvár-Fogarás érsekség, Hadúdorogi egyházmegye, Észak-Erdély, Dél-Erdély.

A 19. században a világi társadalom, és benne a Katolikus Egyház is nagyméretű változásokon ment keresztül. A felekezeti államok fokozatosan ún. laikus államokká alakultak át. A polgárosodás következtében a nemzeti kultúrák és hagyományok felerősödtek, az felekezetekhez való tartozások nemzeti színezetet is nyertek. De világszerte kifejezetten erőteljes hangot ütött meg az ateista propaganda, különösen a katolikus-ellenességével.

A nemzeti ébredések, illetve a nemzeti államok utáni igény és küzdelem szembefordította az addig viszonylag békességben egymás-mellett élő népeket, és internationális küzdelembe sodorta őket. A vallási hovatartozást már-már a nemzeti jelleg határozta meg.

A társadalmi, gazdasági és vallási változású világban az emberek a szabadelvű sajtón keresztül tudomást szereztek egymásról, a nemzeti ellentéteket előidéző politikai és vallási törekvéseikről. Fogarasy Mihály erdélyi püspök szavaival élve: a „napi sajtó szellemi hatalommá növekedett”, téveszméket és erkölcsöt romboló elveket, anyagelvűséget hirdetett, ami még inkább növelte az emberek közötti feszültséget. Erdélyben éppen akkor lesz népszerű az új eszméket terjesztő sajtó, amikor nemzeti jelleget öltött a római katolikusok és görög katolikusok között kibontakozó rítusvita. A nemzeti nyelven megjelenő újságok hasábjain régióink népei szembesülhettek néha-néha egyoldalúan értelmezett történelmükkel, egyháztörténelmükkel, vallási örökségükkel és hagyományukkal.

Tájainkon a 19. század folyamán egyre inkább megnyilvánultak a bizánci és római örökséget magába ötvöző felekezeti különbségek, a más nyelven és más rítusban imádkozó keresztények kulturális mássága. Az évszázadok során felhalmozódott etnikai problémák és

társadalmi feszültségek elég gyakran nyertek vallási színezetet. A római pápához való tartozás tudata másképpen befolyásolta az erdélyi latin rítusú keresztény embert, mint a görög rítusút, akit a nemzeti egyházhoz való kötődés is jellemzett. A különbözőségeket megélő katolikusok néha-néha ellenségeskedésekbe csaptak át, mert erőteljesen ragaszkodtak az ősi hagyományaikhoz és szokásaikhoz. Régióinkban még ma is megoldatlanok azok a nemzeti jelleggel telített vallási kérdések, amelyek doktori tézisémet tárgyát képezik.

Az erdélyi római katolikus és görög katolikus egyházak egymással való kapcsolatának mindennapi életét meghatározó háromszáz éves történelme folyamán gyakran fordultak elő kisebb-nagyobb nézeteltérések, meg nem értések. A külső körülmények, a megoldásra váró társadalmi és szociális viszonyok csak gerjesztették ezeket a különbözőségeket és feszültségeket. De a viszályokat előidéző esetek egymáshoz közelebb is sodorták a görög katolikus és római katolikus híveket. Tudomásul vették, hogy tovább is együtt kell élniük, és alkalmazkodniuk kell az új elvárásokhoz. Az állandó társadalmi és vallási kihívások mindenképpen alakították, formálták az erdélyi keresztényeket és egyházukat.

Az erdélyi rítusvita sajátos és egyes megnyilvánulásaiban, történelmi alakulásában egyedinek mondható. Sehol nem ölt magára annyi nemzeti vonást, sehol nem idézett elő annyi vallási rezignáltságot, beletörődést és közömbösséget, mint az itteni. A rítusok váltásából származó nézeteltérések és viták mégsem mondhatóak meddőknél. Annak ellenére, hogy az érintett személyek saját bőrükön tapasztalták a rítusvitából származó áldatlan következményeket, veszélyeztetve érezték személyi méltóságukat és emberi szabadságukat, mégis az erdélyi rítusviták értékes szabály-javaslatokkal járult hozzá a katolikus egyház rítusváltásra vonatkozó jogalkotásához. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az erdélyi keserű tapasztalatok és hosszas küzdelemben született megoldások mintául szolgáltak az egyetemes egyház számára.

Érdeemes napjainkban is a rítus kérdésével foglalkozni, különösen az egymás mellett élő erdélyi római katolikusok és görög katolikusok rítusváltásával. Meggyőződésem, kutatásaim alapján, hogy a „rítusviták korában”, vagyis az általam tárgyalt időszakban (1867–1948) szinte kilátástalan volt a méltányos megoldás a rítusváltások ügyében. Napjainkban viszont, az ökumenizmus jegyében, lehetségesnek vélem, hogy a rítusváltás problematikus témáját elfogulatlanabban szemléljük és kezeljük. Politikamentes gondolkodással nézhetünk szembe múltunkkal, megoszthatjuk egymással vallási értékeinket, gyógyíthatjuk a nagy vallásvitákban és küzdelemben ejtett sebeket, és megbecsülhetjük egymást keresztényi módon – minden

különbözőségünk ellenére. Ebben látom tézisem aktualitását és hasznát.

A rítusváltoztatás gyakorlatát a katolikus egyház törvényeiben érthetjük meg. Igaz, hogy a törvényeket, ahogy az egyházi törvényeket is emberek hozzák. S ahhoz, hogy a társadalomban és az Egyházban jó törvények születhessenek és a születendő törvények az életet szolgálják, a törvényhozóknak elengedhetetlenül szükséges ismerniük az emberek életét, életkörülményét, kultúráját. Továbbá, szubjektivitást kizáró jó törvényt csak jól élő ember tud megfogalmazni: aki – emberileg is ítélve – tisztázta, rendbe tette múltját és jelenét.

A rítusra vonatkozó egyházi törvények időnkénti és alkalmankénti alakulása sem mondható egyértelműen a legsikeresebbeknek, mert elég gyakran előfordult az is, hogy a gyakorlati kivitelezésükkor gátolták, illetve megakadályozták a rítust változtatni akaró ember személyi szabadságát és méltóságát. Az illetékes egyházi hatóságoknak néha-néha az egyetemes egyházi törvények létezése előtt helyi szinten kellett megoldásokat találniuk a rítusváltásokra vonatkozóan. Szükségesnek vélem kihangsúlyozni, hogy XIII. Leó pápa *Orientalium Dignitas* apostoli levelében (1894) hozta a legaktuálisabb törvényt a rítusra vonatkozólag, az 1917-es Egyházi Törvénykönyv megjelenése előtt. Erdélyben viszont, már húsz évvel a pápai enciklika megjelenése előtt, 1873-ban Fogarasy Mihály római katolikus püspök és Ioan Vancea görög katolikus metropolita szükségesnek látták, a rítusváltoztatások hatékonyabb és feszültségnélküli intézése érdekében egy 32 paragrafusból álló egyezménynek a megkötését. Ez útmutatásul szolgált a latin és a görög szertartású lelkészeknek a rítusváltoztatások kivitelezésekor.

Az erdélyi felekezeti kérdések nagy része nem oldódott meg Erdélyben a rítusváltással, hanem az azzal amúgy is együtt járó nehézségeket csak fokozta a – doktori dolgozatomban tárgyalt időszak alatti – nemzeti visszaéléseket és nemzetieskedést továbbgerjesztő négy politikai és társadalmi váltás (1918, 1940, 1944, 1948).

Meggyőződésem, hogy egyházi vezetőink által hozott rítusváltoztatást érintő törvények ismerete és gyakorlati kivitelezésüknek tanulmányozása szükséges és hasznos, elsősorban egyházaink kapcsolatának szorosabbá tételében. A múltban is ott voltak, és remélhetőleg a jelenben és a jövőben is ott lesznek azok a „nagyjaink”, papok és laikusok, akik nem vesznek el részletkérdéseket szemléletében és lereagálásában, hanem az egész kérdéskört összefüggéseiben látják, és bölcs döntéseiket ilyen mondón hozzák meg.

Doktori tézisem az erdélyi rítusváltás különféle időszakait öleli fel. Máris szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a rítusváltáshoz 1918 előtt másképp viszonyult a magyar kormány,

mint 1918 után a román kormány. A magyar kultuszminisztérium nem szólt bele a rítusváltoztatás kérdésébe, de általában az egyházak belső, lelkiekkel foglalkozó ügyeibe sem. A dualista magyar állam a római katolikus és a görög katolikus egyházat, akárcsak Róma, egynek (csak rítusban különbözőnek) tekintette. Az egyházi törvények a gyakorlatban érvényesülhettek – az állami hatóságok részéről – minden megkötöttség nélkül. A rítusváltás ügyét az egyházi vezetők illetékességének tekintették. Ennek értelmében született meg az egyesség a rítusváltással kapcsolatban a gyulafehérvári püspök és a balázsfalvi metropolita között: mind a két főpap hozzájárulását megkívánták a rítusváltásnál. A gyakorlatban viszont, amíg a latin főpásztor az esetek többségében megadta a hozzájárulását, addig a görög katolikus metropolita szinte minden esetben akadályt gördített; valójában megfosztották az embereket a törvény adta jogaiktól. Több elmagyarosodott görög katolikus ezért protestánsná lett. Mailáth püspök lelkiismereti megfontolásból, hogy a katolikus hívek ne hagyják el a hitüket, 1905-ben X. Szent Piusz pápához fordult, akitől február 18-án írásban, majd a december 24-i kihallgatás alkalmával előszóban is általános érvényű engedélyt kapott, hogy amennyiben a görög katolikusokat rítusváltoztatás miatt lelki eltévelyedés fenyegeti, csupán azért mert a görög katolikus főpásztorok nem adják meg áttérésükhöz az engedélyt, fölveheti őket a latin egyházba a görög katolikus püspök hozzájárulása nélkül is. Mailáth püspök élhetett is ezzel a szentszéki kegygyel 1928-ig, a személyes engedély visszavonásáig.

Az impériumváltás után a román állami törvények külön egyházaknak tekintették a görög és latin rítusú katolikusokat. Míg a görög katolikus egyház kiváltságos egyházként jelenik meg, addig a latin katolikus egyház csak a történelmi egyházak sorában kap helyet. Ez a rítusváltoztatások esetében csak növelte a zűrzavart, főleg a hitehagyások számát. Nyilvánvaló, hogy Vorbuchner Adolf püspök 1937-ben a Keleti Szent Ügyek Kongregációjához fordul az aposztázia megfékezésének érdekében. Az ügy súlyossága miatt kéri, hogy ő is megkaphassa püspökelődjének adott szentszéki engedélyt. A Kongregáció 2910/1938. számú leiratában elutasította a gyulafehérvári püspök kérését, inkább a politikai érdeket vette figyelembe.

A szentszéki leirat hamis történelmi állítások és félreinformált adatok alapján fogalmazta meg a székely katolikusokat nemzetiségükben is sértető állításait és provokáló kérdését Vorbuchner püspökhöz.

I. különösen a „székely” vidéken sok román magyarosodott el a múltban, főképp politikai és gazdasági okokból;

II. a székelyek eredetükre nézve nem magyarok;

III. mikor történt a székelyek végleges latinositása?

A római okmányokból nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy mi volt az alapja a Keleti Kongregáció álláspontjának, és a székelységet sértő állításainak. Szükségesnek látom, terjedelmes magyarázkodás nélkül, hogy ezekre az állításokra és kérdésre röviden válaszoljak, mert a válaszokban benne van egy-két olyan gondolat, amely a latin és görög katolikus egyháznak a mostani rítusközi kapcsolatát napjainkban is befolyásolja. A felvetett kérdésekre a válasz azért is időszerű, mert jó néhány mai történész képtelen megszabadulni a nemzetieskedő múlt hozadékától. A Kongregáció első állítására, mely szerint „sok román magyarosodott el a múltban főképp politikai és gazdasági okokból, különösen a „székely” vidéken”, csak reális adatok, kutatások eredményei alapján szabad válaszolni. A gyulafehérvári érseki levéltárban található okmányok alapján állítható, hogy Mailáth püspöknek a Szentszéktől kapott engedélye alapján 1905 és 1928 között 41 helységben összesen 513-an tértek át a latin rítusra. A negyed évszázadig érvényben levő engedély és a görög katolikus milliót is meghaladó létszáma alapján bizonyíthatjuk, hogy nem volt szó tömegmozgalomról, amit a Kongregáció feltételez. A gyulafehérvári püspök által engedélyezett 513 rítusváltoztatás elenyészően csekély a románság 1910 évbéli közel 3 milliós tömegéhez és görög katolikusok 1.133.512-es számához képest. Erőltetett továbbá levonni azt a következtetést, hogy a latin rítusba áttértek elveszítik nemzetiségüket, vagyis elmagyarosodnak. Tézisemben ezért vagyok nagyobb figyelemmel a vallási vonatkozásokra. És mivel a románok „magyarosításának” kérdése inkább politikai kérdés, és kevésbé egyháztörténelmi, nem részletezem, habár kétségtelen, hogy ha a magyar hatóságoknak voltak ilyen irányú tevékenységük, de nagy sikert nem könyvelhettek el, mert a románság száma akkor is inkább növekedett.

Történészek által elfogadott, és történelmi tényként megállapítható, hogy a székely falvakba évszázadokon keresztül görög katolikus hívek telepedtek be, különösen Csík, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely megyékbe. Az együttélés során lassan átvették a befogadók nyelvét, kultúráját, szokásait. Statisztikailag kimutatható, hogy Székelyföldön 1910-ben 14.481 görög katolikus és 8.181 görög keleti magyar anyanyelvű lakos élt. A Dél-Erdélyi részekben pedig 13.351 görög keleti és 79.090 görög katolikus vallotta magát magyarnak, s ugyanakkor 5818 római katolikus román nemzetiségűnek. A rítusváltoztatás tényleges okáról az a tény is sokat elárul, hogy 1927-ben 15.445 görög keleti és 84.951 görög katolikus vallotta

magát magyar anyanyelvűnek.

Magyarok, székelyek és románok évszázadokon át éltek egymás mellett békességben, ezért érthető, hogy a nyelvi és a vallási hatások kölcsönösen érvényesültek. A rendelkezésünkre álló dokumentumokból kiviláglik, hogy kisebb-nagyobb beolvadások, nyelv- és vallásváltások magától értetődő jelenségek voltak. Amikor viszont ezeket a változtatásokat – akár nemzeti, akár vallási – külső, hatalmi eszközök igénybevételével akarták gyorsítani, ellenreakciót váltott ki, az emberek belső ellenállásába ütközött és eredménytelen maradt. Erdélyben a nyelv- és rítusváltatás a nacionalizmustól mentes időszakban a természetes fejlődés és együttélés törvényei szerint működött.

A Keleti Kongregáció legprovokatívabb állítása a székelyek nemzetiségére vonatkozik. Szükségesnek tartom, hogy röviden reflektáljak erre is. Hóman Bálint szerint „Az erdélyi székelység nagyobb zárt tömegben megtelepülő nép vagy törzs volt. Ők voltak – az adományos birtokosokkal a királyi vármegyei szervezethez tartozó népelemekből kiemelkedő erdélyi magyar nemességgel, a telepes szászokkal és a földesúri joghatóság alatt élő román pásztorokkal szemben – Erdély egyedüli honfoglalói.” Történelmi helyükre (a mai Székelyföld) a XI. századtól fokozatosan települtek be a magyar nyelvet beszélő székelyek.

Az egyes vármegyeiből való betelepedésük időpontján még vitatkoznak a történészek, de nagy valószínűség szerint a XIII. század végére a nagyobb székely csoportok honszerzése ezeken a területeken lezárult. A székelyek nem elmagyarosodott románok, ahogyan azt a Kongregáció leirata állítja, hanem ősi társadalmi szervezetüket hosszabb ideig őrző magyarok. A középkori levelekben első feltűnésüktől kezdve megkülönböztetik a székelyeket a románoktól, mindig egymástól különböző népcsoportként emlegetik. A felsorolt hivatkozások alapján is állítható, hogy két külön álló népről van szó. Tehát a székely nem elmagyarosodott román, már a románok előtt is, és majd velük együtt is, de mindig külön népként szerepelnek az okmányokban.

A Kongregáció további kérdése, hogy „a székelyek mikor vették át a latin rítust”?, eleve azt feltételezi, hogy a székelyek kezdetben bizánci rítusúak voltak. A dokumentumokra alapozva állítjuk, hogy a székelyek olyan formában és úgy lettek keresztények, mint a magyarok. Már a XIII – XIV. századokban döntően latin alakjukban előforduló latin neveket (pl. István, Domokos, Miklós, Jakab, János, György) viselnek. A szent nevekből lett helységnevek gócpontjai, az Árpád-házi szentek esetében, a Dunántúlra, Szlavóniára és Erdély magyar lakta vidékeire (Mezőségre és Székelyföldre) jellemzőek.

Talán a székelyek eredetkérdésére és kereszténnyé levésére is válaszolhatunk az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék adataival, mely szerint a Székelyföldön számos római katolikus templom és plébánia létezett. A XX. században Rómáig terjedő „rítusvitas” székely falvak (Csíkszereda, Csíkszentlélek, Nagykászon, Gyergyószentmiklós, Csíkszentkirály, Homorodalmás, Székelyudvarhely, Homorodkarácsonyfalva, Lövéte, Kézdi, Kézdi, Lemhény stb.), mint latin rítusú egyházközségek jelennek meg a tizedjegyzők összeírásaiban. A görög katolikus egyház „születése” Erdélyben a XVII. század végére tehető, amikor az erdélyi fejedelemség megszűnésével és a Habsburgok uralomra jutásával a jezsuiták is szabadabban tevékenykedhetnek. Az eredetileg görög keleti románság egy része, a római katolikus főurak és a jezsuiták (Baranyi Pál, Hevenes Gábor, Vízkeleti Péter, Baranyi István) közreműködésével nyert felvételt a katolikus egyházba. Az unió létrejöttében nemcsak vallási, de társadalmi és politikai okok is közrejátszottak. A román papság saját társadalmi helyzetének javítására törekedett az átálló híveikkel együtt, a bécsi udvar pedig saját politikai terveit akarta megvalósítani. Az erdélyi királyi kormányzók a székelyföldi katolikus papságot is felszólította, hogy a románok egyesítésében vegyenek részt. A székely katolikus papok 1699. október 23-án, Csíksomlyón tartott gyűlésükön kijelentették, hogy erre a feladatra alkalmatlanok, és nem hajlandók ebbe az ügybe beavatkozni. Az akkor számban is kevés székely papság egyértelműen elhatárolódik a vallás uniótól, hivatásuknak saját híveiknek lelki gondozását és hitbéli megtartását tekintik.

Hiteles okmányok alapján állíthatjuk, hogy a székelyek mindig a római katolikus latin egyházhoz tartoztak, rítusukat nem változtatták, és egyházközségeikbe sem akartak szándékuk vagy meggyőződésük ellenére másokat felvenni. A nagyon sok viszontagság ellenére is katolikusnak maradt a Székelyföld népe, latin rítusában hű maradt hitében, azt védte, de a másét tisztelte. Átvészelte a tatár és a török dúlásokat, túlélte a másfélévszázados püspöknélküliséget és az ezzel járó nagy paphiányt. Amint Rudnay Sándor erdélyi püspök 1819. november 20-án kelt „ad limina” jelentésében írta: „A protestántizmus elterjedése folytán a parókiák száma csökkent, de csodálatos módon a katolikusok a Gyergyó, Csík, Kászon, Kézdi és Orbai székely székekben fennmaradt”.

Kutatásom alapján állíthatom, hogy a görög katolikus unió létrejötte óta az erdélyi rítusváltás-rítusvita állandó téma volt, és vita tárgyát képezte a római katolikus és a görög katolikus egyházak között. Küzdelem a görög katolikusok részéről, hogy emberi jogait,

vallásszabadságukat megszerezzék, majd a vallási függetlenséget, vagyis autonómiájukat megőrizték, a római katolikusok részéről pedig, hogy hitüket és rítusukat megvédjék és megőrizték a politikai változások során a sokszor erőszakos befolyástól. Ebben a küzdelemben talán senki, vagy csak nagyon kevesen vették észre, hogy az egymásnak feszülések során nemcsak a kellemetlenségek sokasodnak, hanem valami szép van kialakulóban. Minden összetűzés ellenére a két rítus közötti kapcsolat pozitív irányba haladt. Ehhez a haladáshoz sok minden hozzájárult, valamit hozzá tett vagy tisztított rajta.

Az erdélyi rítusvitát csak a maga teljességében, komplex valóságában szabad szemlélni, ahhoz hogy ezt a csodálatos, de ugyanakkor fájdalmas fejlődést megértsük.

A rítusvitát előidéző események, amelyeket a doktori tézisemben tárgyalok, azt is bizonyítják, hogy az egyetemes egyház és az erdélyi részegyházak is, minden rítushoz kapcsolódó törvényalkotását és munkáját ez alatt a – mondhatni rövid – idő alatt valósították meg. Állíthatjuk, hogy régióinkban a dualista és az impériumváltások időszaka (1867–1948) volt a minden rítusra vonatkozó törvények kikristályosodásának a kora. Az egyetemes egyház törvényhozása is ebben a forrongó időszakban foglalkozott a legtöbbet az Erdélyben oly sok problémát jelentő rítuskérdésekkel, s az azokat érintő törvényekkel. Ekkor szerveződik meg az erdélyi görög katolikus egyháztartomány, és ekkor formálódnak a részegyházak kapcsolatát szabályzó részleges törvények is. Állítom, hogy az erdélyi rítusvita és a két rítusú egyház kapcsolatának alakulása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az egyetemes egyház törvényalkotása is tisztázódjék, és a rítusokra vonatkozó törvények jobbak legyenek.

Tézisemet a ma érvényben levő egyházi törvények tárgyalásával indítom abból a megfontolásból, hogy hivatkozási alapul szolgáljon a későbbiekben és ugyanakkor elkerüljem az ismétléseket. A rítusra vonatkozó törvények fejlődésében külön kitérek a korábbi zsinatok és pápák tanítására, melyek szilárd alapot jelentenek a tárgyalt témánkban.

A dolgozatban tárgyalt időszak nem foglalja ugyan magába a II. vatikáni zsinatot, de ennek az egyetemes zsinatnak a határozatai és szellemiségében megjelenő egyházi törvénykönyvek rítusra vonatkozó szabályai a maguk tökéletesebb formájában az erdélyi rítusvita „hasznosságát” érzékeltetik. A katolikus egyház mai tanítása és ide vonatkozó törvényeinek ismerete nélkül hiányérzetünk lenne, mert nem tárulna fel előttünk a küzdelemnek az eredménye, amiért, és amiről az erdélyi rítusvita szól. Ugyanakkor, amikor a zsinat és a törvénykönyvek rítusra vonatkozó tanítását bemutatom és tárgyalom, érzékeltetni szeretném,

hogy a zsinattal és az érvényben levő törvényalkotással még nem jutottunk célba. Mindezek ismeretére szükség van, hogy annak szellemében megújulhassunk, és a még előttünk álló feldolgozatlan múltnak az eseményeiről ilyen formában tárgyalhassunk.

A dolgozatban bemutatott időszak folyamán nagyon sokszor bebizonyosodott, hogy amikor feledésbe merült a rítusok egymás iránti tisztelete, elfogadása, megbecsülése, ismerete, az mindig a lelki élet kárát jelentette. Az erdélyi római katolikusok és görög katolikusok a rítusvitából azt is megtanulhatták, hogy amikor kellenél jobban bíztak a hatalomban és a politikában, akkor az egyházaik csak károsodtak. Ezekből a keserű tapasztalatokból érdemes levonni a következtetéseket.

A rítusviták prototípusaként kezelhetjük az 1054-es keleti egyházszakadás alakulását. A keleti és nyugati egyház szétválásánál gyökereiben ugyanolyan okok húzódnak meg, mint amelyek az erdélyi rítusvitáknál is megfigyelhetők: a másság és a különbözőség kategorikus elutasítása. Továbbá az önző egyéni és politikai érdekek előtérbe helyezése a nemes és egyetemes érdekekkel szemben. Az egyházszakadás után Róma és Bizánc között a kapcsolat annyira elmérgesedett, hogy az évszázados uniós törekvések és az imádsággal egybekötött munka eredményeként jutottak el oda, hogy a sérelmek és a sebek feldolgozásáról beszélhessünk.

A történelem folyamán a rítusoknak igen színes és nagy száma alakult ki. Ebben a sokféleségben és különbözőségben a rítusoknak együtt kellett és kell élniük. Különbözőségük objektív elemekre alapozódik: a természetre, pszichológiára, kultúrára, az adott nép történelmére és mentalitására. Ez a sokféleség nem lehet oka a megosztásnak, ami kezdetben nem is volt az. Szent Ágoston (354–430), aki a hit egységét bomlasztó tényezőkkel szemben igen szigorúan lépett fel, a szertartások sokféleségét tudomásul vette és elfogadta. „Kötelező csak az, amit az Úr rendelt el, és az ami mindenhol szokásban van. Liturgikus kérdésekben mindenki ahhoz a helyi szokáshoz alkalmazkodjék, ahol éppen tartózkodik”.

A rítus szó kezdetben „rendet” jelentette, és csak a későbbiekben vonatkozott vallási „rendtartásra”. A firenzei zsinaton már a *consuetudo* fogalmat használják, amely szerint a rítus nem más, mint az a mód, ahogyan a szertartásokat végezik. Az elsődleges jelentése a rítusnak a liturgiára vonatkozott, majd a különálló személyiséget jelentette, utána a hagyományt a maga teljességében. A rítus teljesebb jelentését az *Orientalium ecclesiarum* zsinati határozatban találjuk meg. Itt a rítus fogalmának három jellemzőjét találjuk:

- 1.) az egyetemes egyházban a rítusok egyenlők;
- 2.) személyiek, bármiféle területi meghatározottság nélkül;
- 3.) autonómok.

A II. vatikáni zsinat egyháztani szempontból és nem csupán liturgikus szempontból vizsgálta a rítust. A zsinat tanítása szerint a rítus sokoldalú és összefüggő kifejezője az egyház hitének. Magába foglalja mindenekelőtt a dogmatikai igazságokra alapozódó liturgiát, a monasztikus életstílust és az egyházak rendezettségét. A „rítus” szót viszont az egyházban soha nem használták egy meghatározott vagy egy következetes jelentéssel. Ezért nehéz egyértelmű meghatározást adni a rítusról, különösen, ha figyelembe vesszük azokat a véleményeket, amelyek rítusfogalom körül kialakultak.

A II. vatikáni zsinat az *Orientalium ecclesiarum* határozatának 3. pontjában a rítusról, mint az egyház örökségéről is beszél, ami az egyes népek kultúrájába és történelmébe ágyazódik be. Az örökségről szóló zsinati felfogás magába foglalja a javakat, a tanítást, a kultúrát, a történelmet, a fegyelmet, a közösséget és a hagyományt, melyek elválaszthatatlanul hatást gyakorolnak az egyes személyekre és intézményekre. Az egyház felkarolja és magáévá teszi a nemzetek kulturális, pszichológiai, vallásos, szociális és törvényes örökségét, amennyiben azok megegyeznek a katolikus hittel.

A határozat 3. pontjában a rítus liturgikus jellegét is kihangsúlyozza, ami az egyházi élet egyik központi eleme. A szent liturgia lényegében az isteni hatalom dicsőítése. Általában, amikor valamelyik egyházzal beszélünk, automatikusan a liturgiájára gondolunk, és amikor a liturgiára reflektálunk, akkor arra az egyházra gondolunk. Az *Orientalium ecclesiarum* határozata szerint, a rítus a liturgikus törvényeket jelenti, amelyek úgy vannak megjelölve, mint *ritus liturgicos*. Ezért sürgeti a zsinat a keleti egyházakat, hogy őrizzék meg saját törvényes liturgiájukat és életvitelüket.

A keleti rítusú egyházak sajátjogú (*sui iuris*) egyházak, egyenlő rangban vannak, egyikük sem felsőbbrendű a másikkal szemben. Egyformán jogokkal és köteleességekkel rendelkeznek. A zsinat kihangsúlyozza továbbá, hogy Nyugat és Kelet egyházai méltóságban, jogokban és köteleességekben egyenlők. A különböző egyházak egyesülve ugyanabban a hitben és ugyanabban a kormányzatban a római pápa fennhatósága alatt együtt alkotják a katolikus egyházat.

A zsinati gondolkodás és szóhasználat az 1983-as latin és 1990-es keleti

törvénykönyvekben is megmutatkozik. Tisztázódik és szétválasztódik a rítus fogalma a részegyházról (*Ecclesia particularis*-ról), valamint az egymással kapcsolatban levő törvényrendszerük a törvényalkotásban nagyon szépen kiegészítik egymást.

Az egyik rítusból a másik rítusba való áttérés a pápák és zsinatok tanításában, a Róma és Konstantinápoly közötti történelmi, politikai, küzdelmek fényében érthető a legjobban. A XII – XIII. századok pápai közül többen a teljes el latinosítás mellett foglaltak állást, de voltak, akik a különböző rítusok megőrzéséért harcoltak. A pápai és zsinati megnyilatkozásokban nem volt még egy kiforrott egyértelmű szóhasználat a rítusokra vonatkozóan.

A rítuskérdésben történő megnyilatkozásoknak jelentős korszaka a XIV. Benedek pápa (1740–1758) és IX. Piusz pápa (1846–1878) közötti időszak, amikor odaadóbban próbálták az egyes rítusokhoz való tartozás kérdését rendezni. A fenti két szentatyát azonban külön is ki kell emelni, mert az általuk kiadott dokumentumok megjelenésének időpontja nagyjából egybeesik az erdélyi görög keletiek uniójával és a rítusviták elkezdődésével.

A rövid életű I. vatikáni zsinaton nem jutott idő a rítusról szóló tervezet tárgyalására. Ezért lett fontos, hogy a XIX. század végére egy egységes és kiforrott törvénykezést adjon ki a Szentszék a rítusra vonatkozóan, aminek XIII. Leó pápa az 1894-ben kiadott, *Orientalium dignitas* enciklikájával tett eleget.

A Keleti Kongregáció XIX. századi megnyilatkozásai valamilyen szinten vonatkoznak az erdélyi római katolikusok és görög katolikusok kapcsolatára is. A Kongregáció fennállása folyamán ahhoz járult hozzá, hogy rendeződjenek a rítusok közötti kapcsolatok, és a rítusváltoztatást szabályozó törvények még célravezetőbbek legyenek.

Doktori tézisem második, terjedelmesebb részében az erdélyi római katolikusok és görög katolikusok kapcsolatát tárgyalom konkrét eseteken és személyeken keresztül.

A múltba visszatekintve, állítom – a vezető tanárommal együtt – ,hogy bármennyire is megszépült a latin és a görög rítusú egyházak kapcsolata, az sohasem volt felhőtlen, időnként beárnyékolta – ha szerényebb formában is – az egyházi különbségekből adódó viták, de még inkább az Erdélyben kiéleződött nemzeti ellentétek. Ezt a már jó 300 éves hozadékot nem szabad szőnyeg alá sepernünk.

Ha két egyház együttéléséről mérleget készítünk, észrevehetjük, hogy a mérleg serpenyőjében a hitben való együttműködés javára dől el a nemzeti érzésektől megterhelt történésekkel szemben. De mindkét szempont, a hitbeli és a nemzeti jelleg jelen volt és jelen van

ma is. Az erdélyi latin és görög katolikus egyházak viszonyának vizsgálatát, csak történelmi kontextusában szabad szemlélni és megítélni. Bármelyik időszakot is vizsgáljuk, jól látható, hogy mindkét egyház vezetőiben és a hívekben is felülkerekedett a hiten alapuló magatartás, a „katolicizmus”. A pozitívnak mondható, az igaz „katolikus” magatartás gyakoribb és jellemzőbb volt, mint a valláson túli nemzeti megnyilatkozások. Erdélyben az egészen negatívnak nevezhető felekezeti ütközések, soha nem jellemezték a két rítusbeli viszonyt. Ezek inkább helyi jelenségek voltak, néhány elfogult pap és laikus cselekedete, vagy egzaltált emberek és feltüzelt kis közösségek erőszakoskodásai. Az események hevében keletkezett sebek még nem hegedtek be egészen, mindkét egyház papjainak és híveinek körében számon tartott sérelmek gyógyulásra várnak.

Az erdélyi románok életében, de különösen a görög katolikusok nemzetté válásában, azért is, mert kisebbségi sorsban éltek, kiemelkedő és fontos szerepet töltött be a nemzeti egyház, úgy mint a nemzeti nyelv, nemzeti tudat és kultúra elsődleges fóruma. A vegyesen együtt élő erdélyiek soha nem voltak egy tiszta nemzeti államban, és ez még inkább elmondható az 1920-as, 1941-es és 1944-es impériumváltások esetében.

A trianoni elszakadás nem okozott különösebb bonyodalmat az erdélyi görög katolikusoknak. Egyházmegyéik határait nem szelték át az államhatárok. Nemzeti jellegük azonban még jobban megerősödött, mert hazafiasságukat mindenkinél jobban kellett bizonyítsák, az államegyházzal szemben. Viszont a második bécsi döntés a görög katolikusokat érintette a legérzékenyebben. Egyházuk ahogy Trianon előtt úgy most is az önállóságát, függetlenségét akarta megőrizni, és elutasított minden olyan kísérletet, amely a magyar egyházba tagolta volna őket vissza.

De mielőtt témánk mély vizébe beledobnánk magunkat, egy rövid történelmi háttérrel közelítjük meg a görög katolikus egyház alakulását, szerveződését, és a latin rítusúakkal való kapcsolatát.

Az erdélyi románok felekezetiileg a XVIII. századig a görögkeleti egyházhoz tartoztak. Egyházi uniójuk a 1690-es években kezdődik el Gyulafehérváron. Baranyi Pál jezsuita, mint gyulafehérvári plébános több uniós gyűlésen is részt vett, ahol Kollonich Lipót bíboros megbízásából, elsősorban a jobbágy sorstól való megszabadulást és a különböző előjogok megszerzését hangsúlyozta. Az unió végül is 1698-ban jön létre Atanasiu Anghel ortodox érsek közreműködésével. 1699-ben I. Lipót császár diplomájával hagyta jóvá az uniót. Az első önálló

román görög katolikus egyházmegye felállítására 1721-ben került sor, III. Károly javaslatára és XIII. Incze pápa jóváhagyásával, Fogaras – Gyulafehérvár néven. A görög katolikus püspökök sokat buzgólkodtak az egyház megerősítésén, az iskolaügy javításán, és nagy hangsúlyt fektettek arra is, hogy minél több fiatal külföldön tanulhasson. 1738-ban a fogarasi püspökség székhelye Balázsfalvára kerül át, melyet 1853-ban IX. Piusz pápa az érseki rangra emelte.

Az unió létrejöttével úgy tűnt, hogy megszűnik Erdélyben a román ortodox egyház, de nem, mert 1744 után az erdélyi románoknak egy része visszatért az ortodox egyházba, a karlócai szerb ortodox metropolia részeként.

Az 1848-as forradalom Erdélyben inkább az együtt élő nemzetek közötti feszültséget növelte, és nem a népek tavaszát hozta meg. Az erdélyi görög katolikusokat a forradalomban való magatartásukért Ferencz József császár, azzal jutalmazta, hogy számukra két új püspökséget (Szamosújvár, Lugos) szervezett és Balázsfalvát metropoliai rangra emelte (1853). Semmilyen hatósági akadálya nem volt annak, hogy megszervezzék az erdélyi görög katolikusok tartományi zsinatukat, melyen az érseki tartomány függetlenedett minden más egyházi provincia joghatóságától, és közvetlenül az Apostoli Szentszékek lett alárendelve. Ilyen fajtájú törekvésük 1900-ban teljesült az által, hogy tovább nem tartoztak az esztergomi érsek joghatósága alá. Kiváló főpapjaik vezetésével az erdélyi görög katolikus egyház a román kultúra szóvivője lett. 1868-tól Ioan Vancea de Buteasa, 1898-tól Victor Mihali de Apşa metropoliták fontos feladatuknak tartották és sokat tettek egyházuk és iskoláik függetlenségéért és azok fejlesztésért. Távol tartották magukat a magyarországi autonómia mozgalomtól, ezzel is kifejezve, hogy ők önállóak és az Apostoli Szentszéken kívül nem ismernek el semmilyen hierarchikus hatóságot maguk fölött.

Amint az előzőekben felidéztem, az erdélyi rítusközi kapcsolatok rendezése érdekében Fogarasy Mihály katolikus püspök és Ioan Vancea de Apşa görög katolikus püspök között 1873. augusztus 17-én egy egyezmény jött létre, amelyben 32 §-ban adtak útmutatást a latin és görög katolikus lelkészeknek. Ennek alapján érthetjük meg, hogy az erdélyi rítusváltoztatás koronként sajátosságokkal rendelkezik. Az 1800-as évek végén főleg a szentségek kiszolgáltatása körül kialakult feszültségekről és a görög és a latin katolikus papok között felmerült vitás kérdésekről vehetünk tudomást.

Lönhárt Ferenc és Victor Mihali de Apşa püspöksége idején jelent meg a gyermekek elkereszteléséről és a vallás szabad gyakorlásáról szóló miniszteri rendelet. Valójában a papok

túlkapásaival szemben az állami törvény védte a különböző rítusú hívek jogait. Mindezek nagyon érzékeltetik a kétrítusú egyháznak az egyes helyeken kibontakozó feszültségét. A főpásztorokhoz beérkezett kérvényekben már találkozunk azokkal a megokolásokkal, melyek nyelvi megfontolásra alapozódnak. Ugyanakkor az is kiviláglik, hogy ha kérelmezők visszautasítást nyernek, készek a vallásváltoztatásra is. Mailáth Gusztáv Károly (1897–1918) már püspöksége kezdetén szembe találja magát ezekkel kihívásokkal. Kemény küzdelmébe kerül, hogy a rítusukat megváltoztatni szándékozó magyar görög katolikusok az egyházi törvények és az erdélyi egyezmény betartásával lehessenek római katolikusok. Mindent megtett, hogy a rítust váltó kérvényezők ne váljanak felekezetenkívülivé vagy más vallásúvá. Ez a jelenség különösen a székelyföldre volt jellemző, ahol egyes falvakban a rítusváltoztatás valóságos tömegmozgalommá vált. Az ottani görög katolikusok már generációkra visszamenőleg magyar nyelvű székelyeknek vallották magukat, és őseik régi rítusa szerint már rég nem gyakorolták a hitüket (többen közülük nem is voltak görög katolikusok), római katolikus templomba jártak. Ebből is érethető, hogy az erdélyi püspök törekszik, hogy a hittagadástól megóvja a katolikusokat, a Szentszékhez fordul. X. Piusz pápa 1905. február 18-án írásban, majd a december 24-i kihallgatás alkalmával élő szóban is általános érvényű engedéllyel felhatalmazta Mailáth püspököt, hogy amennyiben a görög katolikusok „eltévlyedését” látja a rítusváltoztatás miatt, azért mert a főpásztoraik az engedélyt nem adják meg, fölveheti őket a latin egyházba, a görög katolikus főpásztor beleegyezése nélkül is. Mailáth püspök 1928-ig élhetett ezzel a szentszéki engedéllyel.

Az erdélyi magyar görög katolikusoknak érdekes színfolt a hajdúdorogi püspökség megalakulása. Az erdélyi magyar nemzetiségű görög katolikusok nem rendelkeztek önálló püspökséggel, hanem a román görög katolikus egyházmegyék valamelyikébe sorolódtak be. A román görög katolikus érseki tartományban tapasztalható nacionalista törekvések miatt, a hívek inkább hitüket is elhagyták, de nem akartak a román görög katolikus egyházmegyék tagjai maradni. A székely területeken a görög katolikus papok (egy-két kivétellel) nem miséztek magyarul a magyarul beszélő híveknek.

A magyarországi görög katolikus függetlenségi törekvések 1912-ben sikerrel jártak. X. Piusz pápa, 1912. június 8-án kelt bullájával jóváhagyta a hajdúdorogi magyar katolikus egyházmegye felállítását. Az Apostoli Szentszék a hajdúdorogi egyházmegyébe 162 plébániát csatolt hozzá az erdélyi területekről: 4 plébániát a szamosújvári, 41 plébániát a nagyváradi és 35

plébániát a fogarasi metropoliából. Az volt cél, hogy az elmagyartalanodást és a magyar görög katolikusok rítusukból való elhagyását megakadályozzák. Ami a székelyföldi görög plébániákat, papokat és híveket illeti, a hajdúdorogi egyházmegyéhez való tartozás nem sikerült szerencsés megoldásnak. Egyrészt a hajdúdorogi egyházmegye határán kívül is szép számmal maradtak magyar görög katolikusok továbbra is a fogarasi érsekséghez tartozva, másrészt az áttérési hullámot ezzel nem tudták megakadályozni. A görög katolikusok körében olyan erős volt a latin rítusra való elszántságuk, hogy ezen már a magyar egyházszervezéssel sem tudtak segíteni.

Az első világháború utáni átrendeződésben a hajdúdorogi egyházmegye 75 plébániája Romániához került, melyeket visszatagolták a román egyházmegyékbe. Az erdélyi görög katolikus metropolia Nagy-Romániában is megőrizte autonómiáját, nem rendelték alá a bukaresti római katolikus érsekségnek.

A román állami törvények máskép szabályozták az egyházak helyzetét mint a magyaroké. Az 1923-as alkotmány 137. tc. biztosította az egyházak vallásgyakorlásának szabadságát, és a 22. tc. az ortodox és a görög katolikus egyházakat román egyházaknak nyilvánította. Az 1928-ban vallásügyi törvény Romániában a vallásfelekezeteket öt csoportra osztotta: 1.) uralkodó egyház (ortodox), 2.) kiváltságos egyház (görög katolikus), 3.) történelmi egyházak (latin, rutén, görög és örmény szertartású katolikus, református, evangélikus, unitárius, örmény, zsidó stb.), 4.) elismert egyház (baptista), 5.) el nem ismert egyházak (nazarénusok, adventisták stb.). A kultusztörvény a rítusváltoztatást vallásváltoztatásnak minősítette. A rítusváltoztatások immár a hatalom irányításával és támogatásával történtek. A latin egyházhoz tartozók a görög katolikus egyház felé terelődtek, néha akaratuk ellenére is. Főleg a gyermekek elkeresztelése volt gyakori, és sokan csak a házasságkötésük alkalmával szereztek tudomást arról, hogy görög katolikusnak vannak államilag nyilvántartva.

A római katolikus és görög katolikus egyház az új politikai viszonyok között hivatalosan is szerette volna rendezni a kapcsolatát a Szentszékkal. A konkordátum megkötésére 1927. május 10-én került sor, becikkelyezésére pedig 1929. június 12-én.

A levéltári dokumentumok fényében az erdélyi rítusvita a két világháború közötti időszakban csúcsosodott. De annyira felerősödtek a magyar görög katolikusok rítusváltási igénye, hogy azok az impériumváltással sem csökkentek, tovább folytatódtak. Ha az új társadalmi és politikai viszonyokat tekintjük, emberi számítások szerint arra gondolhatnánk, hogy az érvényesülés miatt akkor nem érte meg római katolikusnak és magyarnak lenni. De a

levéltári anyagok bizonyítják, hogy a kérelmezők minden emberi számítást félretéve, ragaszkodtak a rítusváltáshoz.

Amikor érvénybe lépett az 1917-es Törvénykönyv, az erdélyi katolikusok körében olyan politikai és vallási megbolydult állapot létezett, hogy körükben lehetetlen volt a törvényeket a maga teljességében érvényre juttatni. A Kódexnek a rítusváltoztatásra vonatkozó szabályokat sikerült tisztán és világosan megalapozni. A 98. kánon védelmet és támogatást nyújtott a keleti rítusúaknak, megtiltva ugyan a klerikusoknak hogy indítványozzák a rítusváltoztatásokat. Ez a kánon nem talált meghallgatásra az akkori Romániában, különösen a román görög katolikusok körében.

Az erdélyi római katolikusok és magyar görög katolikusok életét az 1930-as évek politikai nyomása keserítette meg és a helyi román hatóságok elkezdtek a Székelyföld „visszarománosító” programjának kivitelezését. Fő mozgatói a központilag beszervezett hatósági emberek voltak. Inkább erőszakos időszakról és központilag megszervezett üldöztetésről beszélhetünk, mint rítusok közötti vitáról. Az ortodox vagy a görög katolikus vallásra való áttérőknek munkahelyi lehetőséget ajánlottak fel, vagy az ezt megtagadóknak annak elvesztését helyezték kilátásba. Ebben az erőszakos térítésben egyes helyeken maguk a görög katolikus papok is részt vettek. Az erőszakos rítusváltoztatásnak azonban nem lett meg a várt eredménye. Mindenféle kecsegtetés, előny vagy megfélemlítés ellenére a hívek – kevés kivétellel – egyházuk mellett kitartottak.

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) után az Észak-Erdélyi rítusváltoztatások szeptembertől decemberig megtörténtek, különösen azokon a közösségekben, ahol korábban politikai erőszakos áttérítések voltak. A rendelkezésünkre álló források szerint, kevés kivétellel mindenki visszatért eredeti rítusába, főleg ott, ahol más felekezetűek nem éltek. Ehhez részben hozzájárult az a tény is, hogy a görög katolikus és ortodox papok közül nagyon sokan Észak-Erdélyből elmenekültek. A Kolozsváron székelő, Sándor Imre római katolikus általános helynök a visszaélések elkerülése végett figyelmezteti a latin rítusú papokat, hogy nem élhetnek vissza az új politikai lehetőségekkel. A latin rítusra való visszatéréseket az egyházbizottságok szerint végezték, de nem tömegesen és egy egyszerű bejelentéssel, hanem minden egyes áttérő személy külön nyilatkozatával. A római katolikus egyházi vezetőségnek is nagyon gyorsan kellett cselekedniük, mert a protestáns felekezetek, az alkalmat felhasználva, a türelmetlen rítusváltoztatást akaró embereket saját egyházukba csábították a téves magyarózkodással,

hogy csak így szabadulhatnak meg a görög katolikus vallástól és lehetnek igazi magyarrá.

A második bécsi döntés az egyházszervezeteket is nagyon érzékenyen érintette. A nagyvárad, a szatmári és a gyulafehérvári püspökség nagyobb része Magyarország része lett, a gyulafehérvári püspökség Dél-Erdélyi plébániai Romániához kerültek. A román görög katolikus metropólia Balázsfalva székhelyével Romániában maradt, de számos parókiája átkerült Magyarországra. Dél-Erdélyben a vallás és a vallási hovatartozás politikai jellege még inkább fokozódott. Márton Áron püspök nagyobb megértést és testvéri magatartást várt volna el, a görög katolikusok részéről különösen amikor hívei fenyegetett helyzetben éltek.

Az Észak-Erdélyi rítusváltások miatt a Keleti Kongregáció 1940 őszén kivonta a budapesti nunciusjogköréből a rítusváltáshoz szükséges engedély megadását. Tehát, amit eddig a bukaresti nunciaturán intéztek, azt most a budapesti nunciaturán nem tehették meg. Az ügyet még jobban bonyolította, hogy a magyar jogszabályok a gyermekek vallására és a vallásváltásra vonatkozóan Észak-Erdély területén csak 1942-ben léptek életbe, továbbra is életben maradtak az 1928. évi román vallásügyi törvények, a rítusváltás is államjogilag a vallásváltásnál előírt formák betartásával történhetett.

A római katolikus és görög katolikus viszony Dél-Erdélyben 1940–1944 között nagyjából azonos volt az Észak-Erdélyivel, azzal különbséggel, hogy ott a román minisztérium támogatását élvező görög katolikus egyház nagyobb igényekkel léphetett fel római katolikusokkal szemben. A helyi jellegű nézeteltérések, az állami szervek vagy egzaltált személyek sértő megnyilatkozásai nem általánosíthatók és azokból helytelen lenne messzesemenő következtetéseket levonni. Magatartásukban mindkét egyház vezetősége igyekezett megőrizni a testvér-egyház jellegét, akkor is amikor nem sikerült a nemzeti érdekeken felülkerekedni.

Az 1945 után születő új világ kemény próbára tette a katolikus egyházat Romániában. Különösen az 1948. év vonult be vészes dátumként az egyháztörténelembe. Az 1948. augusztus 4.-én megjelent kultusztörvény előírta, hogy minden vallásfelekezet köteles beadni a státútum tervezetét. A katolikus püspökök nem akarták, hogy Romániában a katolikus egyház *ex lex* állapotba kerüljön, ezért 1948. október 28-án Márton Áron latin szertartású és Iuliu Hossu görög katolikus püspökök egy 46 cikkelyből álló státútum tervezetet nyújtottak be a kormánynak, amely jóváhagyást sohasem nyert. Sőt, 1948. december 1-én a kommunista kormány 354/1948-as határozatával felszámolta a görög katolikus egyházat. Az erdélyi római katolikus és görög katolikus rítusvita ezzel a dátummal lezárult, elkezdődött a romániai görög katolikus egyház

kálváriája. Márton Áron püspök 1948. október 11-i körlevelében szolidaritást vállalt a görög katolikusokkal. A hitükhöz ragaszkodó görög katolikus hívek lelkipozását négy évtizeden keresztül a latin szertartású papok végezték, olykor az üldözést is vállalva.

Doktori disszertációm témájának megválasztásához nagyban hozzájárult, hogy mint gyulafehérvári egyházmegyes pap, és verespataki-abrudbányai plébános, nagyon sokszor kapcsolatba kerültem és kerülök görög katolikus hívekkel. A 2000-es évek elején, ameddig a verespataki görög katolikusoknak nem volt papjuk és templomuk, a római katolikus templomba jártak szentmisére és ott járultak szentségekhez. Ez alatt az idő alatt többször alkalom adódott, hogy egy-két magyar családnevű görög katolikus rítustörténetének alakulására rákérdezzek. A beszélgetéseket, a történetek megértését teljesebbé tette a plébánia levéltára, ahol plébános elődeim feljegyzéseit tanulmányozhattam. A plébánián levő levéltári anyag átolvasása után a gyulafehérvári érseki levéltár volt az a „kincsesbánya”, ahol az erdélyi rítusvita a maga teljességében megmutatkozott előttem.

A plébánián gyakran azt is megtapasztalhattam, hogy az emberek a múltban történt eseményekről nem szívesen beszéltek. A békés együttélés feledtette velük a korábbi súrlódásokat és problémákat, de úgy éreztem, hogy a dolgok feledésbe merülése nem vezet el a teljes békességhez és nem ösztönözi egyházainkat, hogy a távolságtartó magatartásukon túllépjenek.

Az erdélyi római katolikus és görög katolikus egyházak kapcsolatát (1867–1948) vizsgáló dolgozatom nagy része (78%) levéltári kutatásokra alapozódik. A gyulafehérvári érseki levéltár erre a témára vonatkozó anyagát sikerült a maga teljességében áttanulmányoznom és feldolgoznom. A feltáró, kutatói munka sok nehézségbe ütközött. A sok kézzel írott levél átolvasása, az iratok lényeges mondanivalójának megtalálása a legnehezebb próbatételek közé tartozott. Az egyes levelek egyéni fogalmazása, a plébánosok más-más történelem szemlélete és egyházi jogi törvények olykor egyéni, szubjektív értelmezése a leveleikben is megmutatkozott. A helyes történelem és jogértelmezésre is oda kellett figyelni, hogy hibák ne kerüljenek be a dolgozatba. A dokumentumok rendszerbe foglalása, különösen azoké, amelyek a vita hevében születtek szintén nem volt könnyű feladat. Az érseki levéltár mellett a Marosvásárhelyi és Gyergyószentmiklósi, Sepsiszentgyörgyi, Székelyudvarhelyi, Szamosújvári gyűjtő levéltárakban is sikerült anyagot találni. A balázsfalvi görög katolikus metropolitai levéltárat nem használhattam, mert az ottani dokumentumokat a görög katolikus egyház felosztatásával elszállították, de az egyházmegyek közötti levelezésből nagyon sok mindent meg lehetett tudni a

görög katolikus püspököknek a rítuskérdéshez való viszonyáról. Nagy segítségemre voltak az egyes plébániák levéltárai és a *Dommus Historia*-ák, amelyekben a plébánosi feljegyzések még jobban megvilágították az egyes idők helyi, rítusközi villongásait.

A disszertáció elkészítése során követett kutatási módszer egyszerűnek tűnő, bár meglehetősen időigényes, mivel ez a munka hosszas anyaggyűjtést, magyar nyelvű fordítások hiányában a levéltári anyag román része pedig alapos fordítói munkát feltételez.

A levéltárak mellett, mint volt diákjának az – Ottawa Saint Paul University, (Kanada) – könyvtár is a rendelkezésemre állt, ahol a rítusra vonatkozó bőséges irodalomra találtam. Volt tanárain értékes tanácsai révén sikerült a témához vágó egyházi megnyilatkozásokat és a rítusra vonatkozó jogi irodalmat a disszertációmba bedolgozni.

Nem csak az angol nyelvű irodalmat kellett lefordítani és bedolgozni, hanem a román nyelven megjelent és a témát tárgyaló írásokat is. A rendelkezésemre álló könyvek és levéltári dokumentumok hozzásegítettek, hogy elhatározásomat megvalósítsam. Feltárhattam az erdélyi római katolikusok és görög katolikusok múltjának rítuskérdésekkel foglalkozó az erre az időszakra (1867–1948) eső részét, a történelem folyamán alakuló kapcsolatukat és azokat az eseményeket, amelyek valamilyen szinten a rítusra vonatkozó egyházi törvények formálását segítették. Tézisem mindkét része, – a rítusoknak a ma érvényben levő törvények alapján való bemutatása és a római katolikus és görög katolikus rítusvita erdélyi múltjának feldolgozása – jól feltárja azt a feladatot, amelyet nekünk ma élőknek kell megvalósítanunk. Ugyanahhoz az egyházhoz való tartozásunk és katolikus kereszténységünk arra kötelez, hogy egymás történelmét, vallását, kultúráját, rítusát megismerjük és tiszteletben tartjuk, ami a két rítusú egyháznak a még jobb kibontakozását eredményezi itt Erdélyben.

A dolgozat létrejöttéért sok embernek hálás vagyok és köszönetet mondok. Köszönet a vezető tanáromnak, volt tanárimnak, levéltárosoknak, könyvtárosoknak, plébánosoknak, akik nem csak munkájukat végezték, hanem sok esetben ők is magukénak érezték és fontosnak tartották ennek a disszertációnak a létrejöttét.